

S. Pakdeekham. Chiang Mai : Fragile Palm Leaves Foundation ; Silkworm Books, 2012. P. 1–66.

4. Heim, M. Voice of the Buddha: Buddhaghosa on the Immeasurable Words. New York, NY : Oxford University Press, 2018.

5. Heim, M. Visuddhimagga (Buddhaghosa). *Oxford Bibliographies: Buddhism*. Oxford University Press, URL: <https://www.oxfordbibliographies.com/abstract/document/obo-9780195393521/obo-9780195393521-0245.xml> (13.12.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-19>

Ганус С. О.

*старший викладач кафедри модерної історії України
та зарубіжних країн
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

ДИПЛОМАТІЯ ОТЦІВ-ЄЗУЇТІВ НА ЕТАПІ ДИНАСТІЙНОГО ПЕРЕХОДУ В КИТАЇ У СЕРЕДИНІ XVII ст.

Отці-єзуїти, поширюючи християнство, не просто ретранслювали досягнення Заходу на Схід, а забезпечували багаторівневу міжцивілізаційну комунікацію, знайомлячи європейців зокрема й з надбаннями китайсько-конфуціанської цивілізації: науково-філософським знанням, етикою, способом життя та технологіями. Це взаємопізнання було прямим і закономірним результатом нетривіального розуміння єзуїтами їхніх завдань, провадження ними духовної місії через вивчення китайської культури та писемної традиції [11, с. 53].

Місіонерство включало збирання різнобічної верифікованої інформації про країну перебування у формі детальних звітів, листів, узагальнень. Це не лише продукт природної допитливості, а важливий елемент регулярної вертикальної та горизонтальної комунікації в умовах розгортання місіонерських осередків по всьому світу. Про кореспондентську систему засновники Товариства Ісуса подбали наперед, а VIII-й розділ орденської Конституції «*Допомагає об'єднати розсіяних членів з їхньою головою та між собою*» [4, р. 315–343]. Ця мережа була складовою ширшої структури католицького універсалізму, створеної церквою для поширення її впливу, включаючи терени позаєвропейські. Через різні суб'єкти та осередки присутності

вона провадила апостольські та євангелізаційні стратегії, ефективність та координованість котрих зросла після їхньої централізації через заснування Конгрегації пропаганди віри в 1622 р. [7]. Таким чином, католицька церква завдяки глобальному масштабу функціонування своїх інституцій спромоглася створити унікальну інформаційну систему, котра давала змогу ефективно вирішувати як місіонерські, так і політико-дипломатичні завдання. Причому цей ефект напряду залежав від особистих якостей тих, хто працював в ім'я процвітання справ Ордену і католицької церкви «*Ad maiorem Dei gloriam*» («*Для більшої слави Божої*»). А визначних фігур, котрі б відзначалися сміливістю, працездатністю, винахідливістю, харизмою, інтелектом, проповідницькими талантами серед отців-єзуїтів вистачало. Їхньою «фірмовою ознакою» була також емпатія до народів Сходу і пошана до їхньої давньої культури, що мало безсумнівний вплив на успіхи Ордену в тій же Піднебесній [8, р. 76].

Існування Першої єзуїтської місії в Китаї охоплюється 1552–1773 рр. Ініціатива її започаткування належала одному із засновників Товариства Ісуса Св. Франциску Ксаверію. Провадячи душпастирство на Молуккських о-вах та в Японії і досягнувши чималих успіхів у наверненні неофітів, він спробував започаткувати місію і в Китаї. Але в грудні 1552 р. Франциск помер на о-ві Шанчуаньдао біля узбережжя провінції Гуандун. На зламі XVI–XVII ст. справа місіонерства у Китаї таки зрушила з місця завдяки ініціативі керуючого східноазійськими справами Алессандро Валіньяно (1539–1606), уславленим єзуїтам Мікеле Руджері (1543–1607) та Маттео Річчі (1552–1610), які почали роботу в Макао, а згодом перенесли її до Гуанчжоу (1583) та Пекіна (1601) [9].

За відсутності в Китаї європейських дипломатичних представництв, осередки Товариства Ісуса брали на себе різнобічні політико-дипломатичні завдання (просування впливу, збирання та узагальнення інформації), пристосовуючись до змін політичної кон'юнктури й демонструючи гнучкість та ефективність. Уславлений М. Річчі, приміром, проповідував Св. Письмо не з позицій католицького снобізму, а завоював авторитет власною вченістю, красномовством та гуманістичними поглядами. Напрочуд швидко засвоївши китайську мову, принципи традиційної філософії та конфуціанську етику, Річчі вдався до зрозумілих своїм візаві визначень та асоціацій, демонструючи цим глибинну спорідненість духовно-моральних традицій різних народів [6, р. 60]. Справжню сенсацію при Мінському дворі справили перекладені китайською «Начала» Евкліда, механічний годинник та виконана у географічній проекції карта. Культурний взаємообмін та дипломатичні контакти набули нового імпульсу після упорядкування

португальсько-китайського та китайсько-португальського словників. Причому ці та інші книги були необхідні не тільки для місіонерської діяльності, а саме для знайомства з досягненнями західної цивілізації та поглиблення всебічних контактів з нею [3, р. 3].

Це виглядало показово, якщо згадати, що навіть на своїх найближчих сусідів китайці дивилися, як свого часу греки класичної доби на усіх, хто не говорив грецькою. Мешканців інших країн китайці сприймали як «варварів», з тою лиш різницею, що у васальних країнах, зачеплених китаєзацією, жили «варені варвари», а інші, що не зазнали цього благотворного впливу були «варварами сирими» [1, с. 30]. Тим більш вражаючим є те, як прибульцям із Заходу вдалося стати «своїми», наскільки це було можливо.

Станом на сер. XVII ст. успіхи єзуїтів у Китаї в умовах хаосу династійного переходу 1630–1670-х рр. були вражаючими. Попри динамічне розширення маньчжурської влади теренами Піднебесної, не хотілося відмовлятися і від тих здобутків, котрі були досягнуті при дворі Мінів, котрі наразі ще контролювали окремі райони Центрального і Південного Китаю Австрійському єзуїтові Андреасу Вольфгангу Коффлеру (1612–1651) та уродженцю Львова Михайлові Петру Боїму (1614–1659), вдалося створити при Мінському дворі цілу християнську колонію, навернувши удову імператора Чжу Чан'їня 朱常瀛 (1644–1645) з так зв. династії Південна Мін (після хрещення звалася Єленою Ван), матір імператора Чжу Юлана 朱由榔 (1646–1662) Марію Ма, імператрицю Анну Ван і спадкоємця престолу Чжу Цусюаня, нареченого Константином. Алюзії з культовими фігурами раннього християнства імператрицею-матір'ю Єленою та імператором Константином Великим були очевидними [8, р. 139].

Останні мінські правителі розраховували на своїх невірних союзників у прагненні зберегти владу хоча б частково, скориставшись їхньою допомогою. З цією метою у 1645 р. до Макао був відряджений «дипломатичним представником» італійський місіонер Франческо Самбіази (1582–1649). Але найбільш активним промоутером Мінської династії у Європі став наш М.П. Боїм. Після складення у Макао чотирьох урочистих обітниць, у 1650 р. Боїм з ініціативи віце-провінціала Китаю Альваро де Семедо був скерований до двору Чжу Юлана, Розібравшись в обстановці і маючи на той час достатньо багато різномірної інформації про Китай (з мовознавства, географії, медицини, природи, про ранню індоктринацію християнства у Танському Китаї у VIII ст.), котрі потребували узагальнення та опублікування, львівський єзуїт узявся виконати дипломатичне доручення Чжу Юлана в апостолічній столиці.

Разом зі своїм товаришем хрещеним китайцем Андрієм Чженем Боїм через Гоа намагався дістатися Європи і був затриманий португальським губернатором, котрий усілякими способами прагнув уникнути ускладнень з Цинами, які набирали силу, і різко негативно ставився до тих, хто підтримував добрі стосунки з Південними Мінами. Єзуїтська адміністрація в Гоа так само розцінювала справу скинутої династії, як програму і переорієнтовувалась на співпрацю з новою владою, В Римі Боїм наполегливо домагався аудієнції у понтифіка. За час очікування померли два генерали Ордену та папа Інокентій X, Новий генерал, провінціал Німеччини Госвін Нікель (1652–1664), відомий своєю роздумливістю та обізнаністю щодо стану справ у Китаї, не підтримав боїмових ініціатив. Папа Олександр VII наприкінці 1655 р. таки прийняв М.П. Боїма і передав Чжу Юлану послання, де висловив, як це зараз поширено у дипломатичній риторичі, «стурбованість» та переказав благословення зі словами підтримки [5, р. 20–21].

Не забарилося і вибудування відносин з новою Цинською династією, що стало заслугою місії Нікколо Лонгобардо (1559–1654) та Адама Шалля фон Белла (1592–1666). Останній був номінований на мандарина і обіймав посаду директора Імператорської обсерваторії та Трибуналу математики, одержавши призначення за правління першого цинського імператора Шуньчжі 順治 (1644–1662) [10, s. 551–552]. Ця місія також започаткувала вдалу практику проповідництва у сільській місцевості біля Пекіна й у провінціях, що варті окремої розповіді.

Таким чином, можемо констатувати, що єзуїти вели у Китаї амбівалентну політичну гру, підтримуючи одночасно зв'язки і з втрачаючою владу Мінською династією, і з Цинами, котрі успішно поширювали владу в країні. Це свідчило про гнучкість та ефективність політико-дипломатичних практик Товариства Ісуса, котрі повинні були сприяти також успіхові їхнього місіонерства у Піднебесній.

Література:

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. У 3 тт. Пер. з франц. Г. Філіпчук. Т. 3. Час світу. Київ : Основи, 1998. 631 с.
2. Ганус С. О. Михайло Петро Боїм та динамічний старт вітчизняної китайістики у XVII ст. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 1(31). С. 1109–1123.
3. Camus Y. Jesuits' Journeys in Chinese Studies / For the "World Conference on Sinology 2007". Renmin University of China, Beijing 2007.03.26–28. 24 p. *Macau Ricci Institute*. 2007. URL:

https://www.riccimac.org/doc/monographs/1/Jesuits_Journeys_in_chinese_studies.pdf

4. The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms: A Complete English Translation of the Official Latin Texts. Trans. by G.E. Ganss, and ed. by J.W. Padberg. St. Louis : Institute of Jesuit Sources, 1996. 502 p.

5. Goodrich L.C. & Zhaoying F. (Ed.). Dictionary of Ming Biography, 1368–1644. *Association for Asian Studies. Ming Biographical History Project Committee*. Vol. 1. New York : Columbia University Press, 1976. 1751 p.

6. Jensen L. M. Manufacturing Confucianism: Chinese Traditions & Universal Civilization. Durham, USA: Duke University Press, 1997. 444 p.

7. Merluzzi M., Argurio S. Symbols of Authority: Obelisks, Hieroglyphs, and Catholic Universalism in Baroque Rome. *Religions*. 2025, Vol. 16 (3). URL: <https://doi.org/10.3390/rel16030376>

8. Mungello D. E. Curious Land: Jesuit Accommodation and the Origins of Sinology. Honolulu : University of Hawaii Press, 1989. 408 p.

9. Vermander B. Jesuits and China. *Oxford Handbooks online*, 2015. URL: <https://watermark.silverchair.com/352332934.pdf>

10. Walravens H. Schall von Bell, Johann Adam. *Neue Deutsche Biographie*. Bd. 22 Berlin: Duncker & Humblot, 2005. XVI, 816 s.

11. 何 谐。法国耶稣会士的中国研究及对中西文化交流的影响。攀枝花学院学报。2007。 № 2. [Хе Се. Дослідження Китаю французькими єзуїтами та їхня участь у взаємодії китайської і західної культур]. *Журнал Ун-ту Паньчжіхуа*. 2007. № 2. С. 52–54].